

Відгук

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Калініченко Надії Андріївни на дисертаційну роботу Піонтковського-Вихватеня Богдана Олександровича «**Модернізація змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України (друга половина ХХ століття)**», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

У законодавчих нормативних документах, що визначають розвиток освіти в Україні у ХХІ столітті підтримка обдарованих дітей і молоді окреслюється як пріоритетне завдання по забезпеченню всебічного розвитку у них творчих обдарувань, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості. Епоха інтелекту та інновацій диктує свої умови життя, висуває нові вимоги до людини. Виявлення і підтримка розумової обдарованості (інтелектуальної, креативної), спеціальних здібностей у дітей, їх розвиток і реалізація є однією з актуальних проблем на сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики. Якісно нові зміни в суспільстві ініціюють творчі, цілеспрямовані і мотивовані на позитивні зміни особистості. Саме тому навчання і виховання обдарованих учнів на даному етапі розвитку української спільноти здійснюється шляхом реалізації таких дидактичних принципів як індивідуалізації та диференціації навчання, довіри та підтримки, залучення учнів до участі в житті школи, зокрема в науково-дослідницькій діяльності.

У наукових дослідженнях обдарованість має авторські потрактування, проте всі науковці зазначають, що обдарована людина має значні природні здібності, задатки, талант, який розвивається лише при створенні належних умов для його розкриття та розвитку.

Вирішення цього важливого завдання визначено як домінанту систему освіти та виховання, що потребує принципово нових підходів до навчання, виховання, організації позакласної роботи, постійного оновлення форм,

методів, технологій з метою ефективнішого впливу на розвиток особистості дитини.

Історико-педагогічний досвід другої половині ХХ століття з проблеми вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів, його неупереджений аналіз і об'єктивна оцінка сприяють примноженню нових знань, збагаченню педагогічної теорії та практики.

Автором дослідження відзначається інтерес педагогів впродовж тривалого періоду до методологічних зasad історико-педагогічних процесів на терені України. Серед них О. Адаменко, Л. Березівська, С. Гончаренко, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та інші. Проте окреслена наукова проблема в сучасних педагогічних дослідженнях висвітлена недостатньо.

Враховуючи вище наведене вважаємо, що тема дисертаційного дослідження «Модернізація змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України (друга половина ХХ століття)», яка обрана Піонтковським-Вихватнем Богданом Олександровичем є актуальною для теорії і практики освітнього процесу, представляє значний інтерес для вчителів різних типів навчальних закладів, викладачів кафедр педагогічних та психологічних дисциплін вищої школи.

Дисертаційна робота визначається як складова науково-дослідної комплексної програми Інституту обдарованої дитини НАПН України «Науково-методичні засади діагностики естетичної обдарованості дітей дошкільного та шкільного віку» (державний реєстраційний номер 0113U000723). Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Інституту обдарованої дитини НАПН України (протокол №10 від 27 листопада 2013 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних та психологічних наук в України (протокол №8 від 15 грудня 2015 р.).

Автором здійснено ґрунтовне вивчення стану наукової розробки проблеми дослідження, висвітлено історіографію та джерела дослідження, проаналізовано значний масив, педагогічних, психологічних та методичних

праць, нормативно-правові документи, архівні матеріали. Список використаних джерел налічує – 269 найменувань, у тому числі 74 – архівних джерела.

З метою обґрунтування наукових положень, висновків та рекомендацій, викладених у дисертаційній роботі, застосовано сучасні методи дослідження: *історіографічні праці* (статті та матеріали з періодичних педагогічних видань), *нормативно-правові документи* (закони, законопроекти, довідки, інформаційні повідомлення, документи колегії Міністерства освіти УРСР, постанови пленумів ЦК КПРС, резолюції державних структур, протоколи засідань Міністерства освіти УРСР щодо змісту навчання учнів). Навчальні плани і програми, доповідні записи президії Верховної Ради УРСР, річні звіти Міністерства освіти УРСР, листи і розпорядження керівних органів освіти; *інтерпретаційні джерела* (монографії, дисертації, брошюри, посібники, науково-довідникові видання); *дидактичні джерела* (масив навчальних планів, програм, посібники, підручники). Повноцінно використані неопубліковані матеріали з 166 фонду Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (рішення, постанови, протоколи, матеріали, стенограми засідань колегії Міністерства освіти УРСР, доповідні записи, річні звіти про роботу шкіл), що значно підсилило вагомість дисертаційного дослідження.

Чітко визначено науковий апарат дослідження (мета, завдання, об'єкт, предмет), структура роботи логічно вмотивована. Хронологічні межі дослідження охоплюють 1951–1999 роки ХХ століття.

До основних нових наукових результатів дисертації слід віднести наступне: *вперше* цілісно розкрито та охарактеризовано особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в другій половині ХХ століття. Автором розроблено періодизацію й виокремлено два періоди. Перший характеризується удосконаленням змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл на засадах нормативно-знаннєвої парадигми (1951–1991). У межах першого періоду визначено та охарактеризовано чотири етапи: (1951–1959) – пошуки шляхів вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів; (1959 –1964) – реалізація політехнізації

середньої загальноосвітньої школи; (1964 –1984) – адаптація змісту навчання обдарованих учнів до умов науково-технічного прогресу; (1984 –1991) – впровадження етнокультурного компоненту у зміст навчання.

Другий період характеризується модернізаційними змінами у змісті навчання обдарованих учнів в умовах формування ринкових відносин (1991–1999). У ньому виокремлено два етапи: (1991–1996) – внутрішньошкільна диференціації змісту навчання обдарованих учнів (1996 –1999), впровадження особистісно орієнтованої парадигми у зміст навчання. Слід відмітити прагнення дослідника вдумливо і аргументовано окреслити провідні домінанти як періодів, так і виокремлених в них етапів відповідно до ідейно-політичних стратегій та соціально-економічного розвитку, що обумовлювали модернізацію змісту навчання у загальноосвітніх школах України у другій половині ХХ століття, організаційно-змістові особливості навчання обдарованих учнів.

Подальшого розвитку набула систематизація джерельної бази досліджуваного періоду; до наукового обігу введено значний масив відомостей про результативний досвід загальноосвітніх шкіл щодо вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів в історичних межах дослідження.

Слід відзначити практичну значущість проведеного дослідження, що полягає у впровадженні у педагогічних вищих навчальних закладах практичних надбань автора. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (довідка про впровадження №10 від 28.03.2016), у процес підготовки кадрів вищої кваліфікації Інституту проблем виховання НАПН України (довідка про впровадження №01-11/130 від 28.03.2016), Інституту обдарованої дитини НАПН України (довідка про впровадження №02-15/125 від 30.03.2016), Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (довідка про впровадження №01-13/235 від 19.05.2016). Схвально, що практичними результатами дослідження Б.О. Піонтковського-Вихватеня можуть послугуватися науковці й викладачі вищих навчальних закладів, зокрема матеріалами спецкурсу «Історія формування змісту середньої освіти для

обдарованих учнів в Україні у ХХ столітті», рекомендацій для вчителів щодо навчання обдарованих учнів. Факторологічний матеріал дисертації доповнює змістовий контент навчальних дисциплін «Педагогіка» та «Історія педагогіки», а також його зможуть використовувати науково-методичні працівники системи післядипломної освіти під час підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

За темою дисертаційної роботи вийшло друком 15 наукових праць автора, з них: 12 – одноосібних, 3 – у співавторстві. 11 статей опубліковано у провідних фахових виданнях України (з яких 1 – у виданні, що включено до міжнародних наукометрических баз), 1 – у науковому виданні, що включено до міжнародних наукометрических баз, 1 – у науковому виданні, 1 – у матеріалах науково-практичних конференцій, 1 – методичні рекомендації (у співавторстві).

Вважаємо, що рівень повноти викладу автором основних положень і висновків дисертації в наукових фахових виданнях України є цілком належним. Це стосується як результатів теоретичного обґрунтування нових для науки положень з проблемами дослідження, так і їх апробації. Все вище викладене дає підстави для ствердження, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження належним чином обґрунтовані й достовірні.

Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел.

У першому розділі **«Зміст навчання обдарованих учнів як історико-педагогічна проблема»** систематизація історико-педагогічних джерел, їх аналіз здійснюється на основі комплексного підходу. Автор обґруntовує пріоритетність середньої освіти у формуванні обдарованої особистості через навчально-виховний процес на змістовому, організаційному, функційному та комунікативному рівнях. Обґрунтування понять, що застосовувалися в періоди модернізації змісту навчання обдарованих дітей в другій половині ХХ століття, це: «зміст освіти», «модернізація», «знання», «уміння», «навички», «інтелект», «здібності», «інтерес», «творчість» та інші проаналізовано переважно на основі праць академіка С.У. Гончаренка. Уточнено поняття «модернізація змісту навчання», яке розглядається як вдосконалення, оновлення об'єкта відповідно

до нових вимог і норм, показників якості і здійснюється шляхом модернізації навчальних планів.

У другому розділі «**Особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл у радянську добу (1951–1991 роки XX століття)**» розкриваються зміни у змісті навчання обдарованих учнів у руслі Закону Верховної Ради УРСР «Про зміщення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959), окреслюються суперечності між суспільними потребами щодо підготовки учнів загальноосвітніх шкіл до праці і подальшої професійної підготовки та неспроможність системи шкільної освіти їх задоволити. Виявлено, що у процесі модернізації змісту середньої освіти формувались нові навчальні плани, програми та підручники, збільшено кількість годин на трудове навчання, порівняно з 7-річною школою, кількість годин на практичні заняття в майстернях, уведено 2-тижневу виробничу практику. Аналізується поширення у 1980-х роках зовнішньої профілізації, залучення освітніх ресурсів інших навчальних закладів, соціально-культурних та виробничих центрів.

Акцентується увага на соціально обумовленому навчанні і вихованні обдарованих учнів, яке забезпечувалось за різними напрямами виробничого навчання з орієнтацією на виробничі професії шляхом введення практикумів, лабораторних робіт, екскурсій у 8–10-х класах та факультативних занять за вибором учнів з основ наук, художньої та технічної творчості в старших класах. Розкриваються процеси оптимізації функціонували шкіл для дітей, здібних у галузі математики, фізики, музики, хореографії та образотворчого мистецтва, спорту, що були започатковані в попередні періоди.

У третьому розділі «**Модернізація змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах незалежної України (1991–1999 роки)**» відповідно до проблеми дослідження виявлено і проаналізовано динаміку регіонального (варіативного) компоненту змісту освіти, роботу пошукових груп для вивчення історії, культури, діяльності відомих постатей свого краю, становлення шкіл нових типів (ліцеїв, гімназій, коледжів, авторських шкіл, шкіл-лабораторій,

навчально-виховних комплексів) на засадах внутрішньошкільної диференціації та особистісно орієнтованих підходів у навчанні. Значущість дослідження підсилюється з'ясуванням шляхів удосконалення всіх форм роботи в загальноосвітніх школах (оновлення навчальних планів і програм), започаткуванням загальноосвітніх шкіл нових типів для навчання обдарованих учнів, обґрунтування психолого-педагогічного та інформаційно-технологічного супроводу навчання. Зміст навчання розробляється для різних типів шкіл та напрямів профілізації.

Доцільним і вмотивованим є розроблення автором на основі одержаних результатів наукових пошуків рекомендацій щодо подальшого удосконалення змісту навчання обдарованих учнів. Основний текст дисертації суттєво доповнюють численні додатки.

Все вищевикладене дозволяє засвідчити, що поставлені відповідно до мети дисертаційного дослідження завдання успішно розв'язані.

Автореферат дисертації відображає структуру, основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи. Загалом дисертація Піонтковського-Вихватеня Богдана Олександровича заслуговує на високу оцінку.

Вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. Поскольки дане дисертаційне дослідження є складником науково-дослідної комплексної програми Інституту обдарованої дитини НАПН України «Науково-методичні засади діагностики естетичної обдарованості дітей дошкільного та шкільного віку», то було б доцільним, на наш погляд, звернення до найбільш вагомих напрацювань з методик діагностування розвитку обдарованості особистості в досліджуваний період засобами модернізації змісту навчання.

2. Позитивним у дисертаційній роботі є те, що Б.О. Піонтковський-Вихватень певну увагу приділяє аналізу інновацій при модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України (друга

половина ХХ століття), зокрема експериментальній та науково-дослідній роботі, яка проводилася ученими Науково Дослідного Інституту Педагогіки (НДІП) УРСР, зокрема спеціальної лабораторії з проблем навчання дітей 6-річного віку на чолі з Н. Скрипченко.

Аспекти і результати науково-дослідної роботи цього періоду були вагомими, а їх ширше використання вдало б доповнити змістовий контент дисертаційного дослідження.

3. У модернізацію змісту, форм і методичного забезпечення розвитку обдарованих учнів досліджуваного періоду, на наше переконання, вагомий внесок Василя Схомлинського. На жаль, дослідник у списку використаних джерел не посилається на жодну з праць педагога-гуманіста.

4. У тексті дисертаційної роботи є узагальнюючі таблиці 1.1, 1.2, 1.4, 2.4 та ін. Вказуючи джерело – «розроблено авторам», доцільно було б зазначити «за матеріалами» з посиланням на використані джерела і коротким текстовим поясненням.

5. Дисертаційне дослідження доповнюють численні додатки на 76 сторінках. Це Навчальні плани та програми різних типів загальноосвітніх шкіл радянської доби (1951–1991). Наприклад, Навчальний план математичного ліцею, Навчальні плани та програми ліцеїв, гімназій, школ-лабораторій, Курси за вибором (для ліцею), Експериментальний навчальний план школи-лабораторії. Профільний навчальний план (Географія) 11-й клас, 175 годин (5 годин на тиждень, резерв – 11 годин). Начальні плани та програми загальноосвітніх шкіл доби Незалежної України (1991–1999). А також Програма з курсу «Основи екології» для 10–11-х класів середньої загальноосвітньої школи, Програма спецкурсу «Історія формування змісту середньої освіти для обдарованих учнів в Україні у ХХ столітті». Є перелік підручників, за якими навчалися учні в 1950 –1980-х рр. Поскільки більшість цих нормативних документів у вільному доступі, а навчальні програми досить об'ємні, варто було б їх використати відбірково, для підсилення основних положень дисертаційного дослідження.

Водночас вважаємо, що вказані зауваження та побажання мають дискусійний характер, не зменшують загальної позитивної оцінки і теоретично-практичної цінності виконаної роботи, що є актуальним, самостійним і завершеним дослідженням.

Висновок: Підводячи підсумок, зазначимо, що логічність викладу і цінність матеріалу, висновки і результати наукової роботи дають підстави визнати: дисертацію і автореферат Піонтковського-Вихватеня Б.О. оформлено відповідно до вимог «Порядку присудження наукових ступенів», затверженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а отже є підстави для присудження Богдану Олександровичу Піонтковському-Вихватеню наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри біології та методики її викладання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

Н.А. Калініченко

Проректор з наукової роботи,
доктор філологічних наук, професор

С.П. Михіда

